

ASAF HÂLET ÇELEBİ'NİN ŞİİRLERİNDE MASAL UNSURLARI

Nesrin Kaymakcı

*en bir masaldan ibaret olan hayatımızın bir nevi sembolleşmesini
biz ilk defa bize anlatılan bu masallarda görmez miyiz?*

*“Altışuurla hatıralar, ihsaslar, insiyaklar, arzular
karmakarışık ve dağınık bir şekilde uyukudadırlar.”¹*

■ Asaf Hâlet Çelebi Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. “Çelebi” kelimesinin “okumuş, nazık kimse” anlamları göz önünde bulundurulduğunda ismi ile müsemma tabirini kendisi için kullanmak yerinde olacaktır.

Asaf Hâlet Çelebi, modern Türk şiirinde masal, mit ve mistik düşüncüyü bireysel bilinç alanında yeniden kuran özgün bir poetik tavır ortaya koyar. Şairin şiirlerinde masal, geçmişe ya da çocukluğa yönelen nostaljik bir anlatı olmakla birlikte, aklın sınırlarını askıya alan ve sezgisel hakikati mümkün kılan bir dil olarak belirir. Bu bağlamda masal unsurları, Çelebi'nin şiirlerinde yalnızca estetik bir süs ya da anlatısal bir tercih değil; metafizik arayışın ve varlık sorgusunun aslı bir bileşeni hâline gelir.

Asaf Hâlet Çelebi'nin şiirlerinde masal unsurlarının yoğun biçimde kullanılması, yalnızca estetik ya da kültürel bir tercihle açıklanamaz. Masal, şairin poetikasında bilinçdışıyla kurulan ilişkinin en elverişli anlatım biçimlerinden biri olarak ortaya çıkar. Masalların mantık dışı görünen yapısı, bilinçdışının zamansız, mekânsız ve simgesel işleyişiyle örtüşür.

Şairin kendisi de bu hususa şu sözlerle değinmiştir:

*Alt şuurla kendimi aradığım zaman en ziyade çocukluğumu,
çocukluğumun bakir ve ilk tesirlere alışan saf ruhunu
buluyorum. Çocukluk psikoğunu ve bu psikozu teşkil eden un-*

¹ Aktaran: Mehmet Can Doğan, *A'dan Z'ye Asaf Hâlet Çelebi*, YKY, İstanbul 2003, s. 49.

surlar katıyorum. Küçüklük muhayyilesini büyüleyen masallar diyarını istediğim gibi dolaşıyorum. Şuurun ilk kıvılcımlarını aydınlattığı sahneleri görüyorum (Aktaran: Miyasoğlu, 1994: 146)

Çelebi, “Masal Dünyamız”² adlı bir konferansında insanoğlunun düşündüğü andan itibaren masal söylemeye başladığını belirtir. Bu tarih, insanın kaydettiği veya edemediği zamandan bugüne kadar olan süreci kapsar. Ona göre masallar tıpkı düşünceler kadar çeşitlidir: kimi zaman Akdeniz’in ılık melteminde kimi zaman ise Arabistan’ın kurak çöllerinde dolaşır. Hatta çoğu zaman masallar anonim sayılır çünkü bitin dünya çocuklarında birbirine benzeyen ortak yönler vardır. Ancak her milletin kendine özgü duygu ve düşünce tarzları masallarda yer edinir. Bu bir nevi kaşedir.

Asaf Hâlet’e göre dünyanın en güzel masalları İstanbul masallarıdır. Bu konuda fikirlerini bahsi geçen konferans yazısında şu sözlerle aktarır:

Muhakkak ki benim çocukluğum çok güzel masalların söylendiği bir devirdi. Bunda biraz da benim hayatımdaki tesadüf ve imkânların da tesiri olmuştu. Çocukluğumun yapısında mühim tesiri olan bu masalların bu tesirlerini ben bugün bile kaybetmediğimi görürdüm. Şiirlerimin çoğunu bu masal motifleri teşkil eder” ifadesini kullanır. Yine aynı konferans yazısında masalın çocukluğunda en sevdiği şey olduğunu ve her çocukta daha büyük bir ilgi ile masalları dinlediğini belirtir. Çocukluğuna olan özlemini “düşünürken de öyle zannediyorum ki bu masallarla karışık çocuk rüyaları içinde geçen günlerim benim en mesut günlerimdi. O zaman hayallerle karışan hakikatler bu kadar sert ve çirkin görünmezdi.

Masal anlatılarında olayların nedensellik zincirine sıkı sıkıya bağlı olmaması, bilinçdışının rasyonel düşünceden bağımsız işleyişini yansıtır. Çelebi’nin şiirlerinde de benzer bir yapı görülür: imgeler arasındaki ilişki açıklanamaz, çağrışımsal bir düzlemde ilerler. Bu durum, şiiri bilinçli bir anlam kurma çabasından çok, sezgisel bir deneyime dönüştürür.

Masalın tekrar eden motifleri ve arketipsel figürleri, bilinç dışının evrensel imgeleriyle kesişir. Çelebi’nin şiirlerinde sıkça karşılaşılan çocukluk, bilgelik, yolculuk ve arayış temaları, masallardaki temel arketiplerle paralellik gösterir. Ancak şair bu arketipleri anlatısal bir bütünlük içinde sunmaz, onları parçalı ve yoğun imgeler hâlinde şiirin içine yerleştirir. Böylece masal, tamamlanmamış bir hikâye olmaktan çıkarak bilinçdışının parçalı yapısına yaklaşır.

Masalın en belirgin özelliklerinden biri olan “gerçeklik askıya alma” durumu, Çelebi’nin şiirlerinde metafizik düşüncenin ön koşulu hâline gelir. Bilinç dışı, gündelik gerçekliğin katı sınırları içinde doğrudan ifade edilemez; bu nedenle masal dili, şair için bir kaçış değil, bir imkân alanı oluşturur. Masal sayesinde akıl geri çekilir, sezgi öne çıkar ve şiir, bilinç dışının anlatımına yaklaşır.

² Asaf Hâlet Çelebi, bu konferansını 6 Kasım 1958 günü İstanbul Hemşehrileri Derneğinde vermek üzere hazırlamıştır. Fakat konferansı sunamadan, aynı yılın ekim ayında vefat etmiştir.

Çelebi'nin şiirlerinde masalsı zaman ve mekân “bir varmış bir yokmuş” hissi, tarihsel bağlam ve mekânın soyutlaşması şeklinde kendini gösterir. Yine şiirlerinde öne çıkan tipolojiler masal/halk hikâyesi kahramanları yahut arketip-sel figürlerdir. Masalsı temlerin yanı sıra dil ve anlatımda da masalsı söylem de kendini hissettirir. Tekrarlar, basit ama yoğun imgeler, ninni/tekerleme ritmi bunlara örnek verilebilir. Kimi zaman da masal mistik/metafizik bir işlev yüklenerek tasavvuf ile kesişir.

Asaf Hâlet Çelebi'nin “İbrâhîm” adlı şiiri, masal ile kutsal anlatı arasında kurulan geçirgen ilişkiyi görünür kılan önemli metinlerden biridir. *Kur'an*'da adı geçen peygamberlerden biri olan Hz. İbrahim, o dönem tapılan putları kırmıştır.

ibrâhim
çimdeki putları devir
elindeki baltayla
kırılan putların yerine
yenilerini koyan kim
(...)
asma bahçelerinde dolaşan güzelleri
buhtunnasır put yaptı
ben ki zamansız bahçeleri kucakladım
güzeller bende kaldı
ibrâhîm
gönlümü put sanıp da kıran kim (Çelebi, 1998: 12)

“Çimdeki putları devir” ifadesiyle klasik Türk edebiyatına da gönderme yaparak “sevgili”ye olan bağlılığını sembolik bir dille ifade eder. Bir diğer açıdan bakılacak olursa hayatta insanın “put”laştırdığı yahut tapındığı pek çok husus mevcuttur. Bunlar genellikle maddî yani görünür olan şeylerdir. Çelebi'nin varlık yahut metafizik anlayışı göz önüne alındığında putların kırılması bir nevi esas yaratıcıya ulaşmaktır. Şiirde dikkati çeken bir diğer husus ise “buhtunnasır”dır. Babil'in asma bahçelerine yapılan bu göndermede de metinler arası kendini gösterir.³

Şairin halk hikâyesinden esinlendiği yahut metinler arası gönderme yaptığı bir diğer şiiri “He”dir.

vurma kazmayı
ferhâaad
he'nin iki gözü iki çeşme
âaahhh
dağın içinde ne var ki
güm güm öter

³ Hakan Sazyek'in aktarımına göre “bahtunnasır”, Babil hükümdarı Nabukadnezar'a göndermedir. Babil'in asma bahçelerini inşa ettirir. Bu bahçelerin içerisine de altın putlar yerleştirir.

*ya senin içinde ne var
ferhâd
ejderha bakışlı he'nin
iki gözü iki çeşme
ve ayaklar altında yamyassı
kasrında şirin de böyle ağlıyor
ferhâaad (Çelebi, 1998: 10)*

Ferhâd, halk hikâyesi olan Ferhâd ile Şirin'in baş kahramanlarından biridir. Anlatıya göre, Şirin'e kavuşmak için elinde kazmayla dağları deler. Şiire verilen ad da bir diğer önemli unsurlardan. “He” Arap alfabesinde yuvarlak yani bir nevi göze benzeyen bir harftir. “He'nin gözü iki çeşme” söylemi ile bir açıdan harfin şekline vurgu yaparken diğer açıdan deyimler de kendini gösterir. Yani şair, şiirini öyle bir ustalıkla kaleme alır ki okurken Ferhâd'ın aşkından dağları inletmesi veya feryadının duyulmasını hissetmemek elde değil. Bir diğer yandan halk hikâyesine gönderme yaparken deyimleri kullanmak da Çelebi'nin şiirlerinde tema ve söylemin bütünlük içerisinde olduğunu bize hissettirir.

Şairin Ferhâd'ın konu edindiği bir diğer şiiri ise “Dağlar Delisi”dir. Çelebi, bu şiirinde de halk hikâyesini konu edinmesinin yanı sıra deyimlerle de temayı destekler.

dagdan dağa sesler geldi
 hangi dağda kurt öldü
 hangi dağı duman aldı
 haramiler
 hangi dağda gizlendi
 bir dağda bir çiçek açtı
 bir dağda bir tavşan küstü
 bir dağda bir ferhad öldü
 (...)

(Cumhuriyet, 17 Ekim 1958); (Çelebi, 1998: 87)

Çelebi'nin kimi şiirlerinde masallara dair dikkat çekici bir unsur ise “haramiler”dir. Çocukluğunda dinlemiş olduğu masallardan büyük ölçüde etkilendiğini ifade eden yazar, o etkiyi şiirlerinde yansıtır.

(...)
içimdeki mağarada
bir yığın kitap var
bakınca yakından
tasvirlerin gözleri oynar
ve konuşur
hepsinin yüzleri benim yüzüm gibi

ve gözleri benim gözüm gibi (Çelebi, 1998: 11)

Şair, mağara ifadesi ile bir yandan haramilerin saklandıkları mekânı vurgularken bir yandan ise tüm bu masal kahramanlarının kendi içindeki mağarada yani bilinçaltındaki kitaplar/hikâyeler/masallarda yaşıyor olduklarını ifade eder.

Çelebi'nin şiirlerinde masal her zaman tek başına yer edinmez. Genellikle metinler arası unsurlarla desteklenir. "Arif Dino'ya Kaside" adlı şiirinde, masal dünyası kendini alnında gözleri olmayan dev anlatılırken Eflatun, Rimbaud gibi bilindik isimlere değinilir.

tarçın ve çivit renklerine
hayretle bakarken
önünde
aselbendle kakule kokan
dükkânların
eli habersiz bir yerli gülü resmeden
ve cebinde kımıldanan
küçücük rimbaud satirini
deliğinden düşmesin diye yoklayan
bir dev
dünyada bir az bir şey söyleyen eflâtun
ki bu bir renk değil
açık gözleri taş dolmuş
bir yunan heykelidir
ki derisinde gizlenir
başının
alnında gözleri yokdur
fakat görür içimi
orda unutduğu gözlüklerle
boş ve dolu kafaların
ve her şeyi başile görüp
gözüyle düşünmek için
kandırır bizi
gülmeyin
gülün
dudakları

soldu (Çelebi, 1998: 69)

Şiirin adından da anlaşılacağı üzere, son iki dize şiirin ithaf edildiği Arif Dino'ya aittir.

"Kadıncığım" adlı şiiri ile yeryüzündeki ilk kadın olarak kabul edilen Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in oyluk kemiğinden yaratıldığı inanışına gönderme yapar:

oyluk kemiğimi çıkartıp
kendime bir kadıncık yaptım (Çelebi, 1998: 15)

Böylelikle şair, şiirlerindeki masalsı dünyayı mitolojiden, kutsal metinlerden, tarihî figürlerden ve edebî şahsiyetlerden beslenerek oluşturur. Buna bir diğer örnek, “selimi sâlis” yani III. Selim’e gönderme yaptığı “Nûrusiyâh” adlı şiirdir. Öyle ki bu şiirde yalnızca padişahın adını anmakla kalmaz, annesini nitelendirdiği “sûzidilârâ” ifadesiyle de onun bulduğu musiki makamına da gönderme yapar.

*bir vardım
bir yoktum
ben doğdum
selimi sâlisin köşkünde
sebezsiz hüsun hocamdı
loş odalar mektebinde
harem ağaları lalaydı
kara sevdâma
uyudum
büyüdüm
ve nûrusiyâha ağladım
nûrusiyâha ağladığım zaman
annem sûzidilâra idi
ve babam bir tambur*

(...) (Çelebi, 1998: 23)

Şairin masalsı üslubunun en yoğun hissedildiği şiirlerinden biri olan “Nûrusiyah”ta, “*bir varmış bir yokmuş*” ifadesiyle masalsı motif daha ilk satırlardan kendini hissettirir. Bu şiirde mekân hayal adeta alemini andırır. “*Ben doğdum, uyudum uyandım*” ifadeleri ile mekânı Osmanlı sarayı olarak belirler, bu sırada yeniden çocukluğundadır. Annesi ve babası da orada bulunur. Tarihî şahsiyetler ve unsurlar şiirde yer edinir: Sultan Selim, lala, harem ve harem ağaları.

Asaf Hâlet Çelebi’nin masal unsurları barındıran şiirleri elbette bunlarla sınırlı değildir. “Anlar”, “Rüyalar”, “Müşterek Hâl tercümesi”, “Harput”, “Mansûr”, “Tahtadan Yaptığım Adam”, “Yamyam”, “Adımı Unuttum”, “Nirvana”, “Nigâr-ı Çin” adlı şiirleri de içerisinde masal unsurları barındıran şiirlerdir.

Asaf Hâlet, şiirlerinde masal unsurlarının işlevini, yalnızca estetik bir tercih olmanın ötesinde, poetik ve metafizik arayışının temel bileşenlerinden biri olarak belirlemiştir. Masal, şairin dünyasında geçmişe, en mutlu zamanlara yani çocukluğa yönelik bir anlatı biçimi olarak yer edinmiştir. Fakat bu anlatı biçimi yalnızca nostaljik bir işlev üstlenmez, bilinç dışına da yönelir. Şair, şiirlerinde masalı yalnızca bir söylem olarak değil, tematik olarak da kullanır. Yani tekerlemeler, deyimler, masal motifleri, halk hikâyesi unsurlarının yanı sıra metinler arası göndermeler de yaparak söylem ile biçimi uyumlu hâle getirir. Masal unsurlarının sayesinde şiir, okuru yalnızca anlam çözmeye değil, anlamla temas etmeye davet edilir. Böylece masal, şiirin kapalı yapısını güçlendiren değil, şiirin içsel tutarlılığını kuran bir anlatım stratejisi haline

gelir. Tarihî yahut mitolojik göndermeler, şiirde mistik unsurlar olarak yer edinirken masalın arketipsel figürleri ise şairin bilinçaltını temsil eden semboller olarak konumlanır. Masal, Çelebi'nin şiirlerinde hem bilinç dışının hem de metafizik düşüncenin dili hâline gelir. Böylelikle şair, modern Türk şiirinde geleneksel anlatı biçimlerinin nasıl yeni anlam alanları inşa edebileceğine dair özgün bir poetika inşa eder.

Kaynakça

Doğan, Mehmet Can, *A'dan Z'ye Asaf Hâlet Çelebi*, YKY, İstanbul 2003.

Miyasoğlu, Mustafa, *Asaf Hâlet Çelebi*, MEB Yayınları, İstanbul 1994.

Çelebi, Asaf Hâlet, *Bütün Şiirleri*, haz.: Selahattin Özpalabıyıklar, YKY, İstanbul 1998.